

előtagját „lefordítjuk”-e. A térképet készítő, a névanyaggal hivatalosan, intézményesen foglalkozó megteheti, dönthet erről, a szabályzatot használó személy azonban már csak az elfogadott (esetleg korábban fordított) magyar alakot helyettesítheti be.

A földrajzi nevek írásmódja azonban ezektől a mellékes megjegyzésektől függetlenül nagyon értékes segédlet mind az általánosan érdeklődők, mind a szakemberek, lektorok számára.

PAPP György

A FOGÉKONYSÁG ISKOLÁJA

Beszélgetések Pilinszky Jánossal. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1983

Ez a könyv értékes olvasmány azok számára is, akik Pilinszky költészetét alig vagy egyáltalán nem ismerik; ebben az esetben egyfajta bevezetésnek vehető a költő műveibe. Akik viszont többé-kevésbé jártasak életművében, ugyancsak haszonnal forgathatják. A kettő azonban két élesen eltérő olvasatát jelenti a kötetnek, noha mindkét esetben megmarad a könyv alapvető funkciója: a közvetítés. Az előbbi esetben a mű megismerése felé nyit utat, az utóbbiban módosul ez a szerep.

Mit közvetít a *Beszélgetések* azok számára, akik jártasak Pilinszky életművében? Mint az ilyen „szónoki” kérdésekre általában, erre is könynyebb a válaszadás, ha azzal kezdjük, hogy mit nem. Következtesen nem ad betekintést a költő emberi magánéletébe. (S ez nem annyira a kérdezők, hanem mindenekelőtt Pilinszky érdeme.) Alapfokon innen ered a kötet rangja is; nem tartalmaz semmi „területen kívülit”. Az sem mondható, hogy a művek jobb megismeréséhez adna kulcsot, tehát hogy a költő ars poeticáját olvashatnánk ki belőle valamiféle bővített kiadásban. Az igazi közvetítés magának a közvetítésnek a lényegében rejlik: a könyv olvasásakor bekerül az olvasó is a párbeszéd szituációjába, megadatik számára egy ilyen kivételes helyzetben való jelenlét. Kettő beszélgetnek, én, az olvasó sokszorozódok meg; ha teljes figyelemmel olvasok, én vagyok ők kettő, akik beszélgetnek, nekem beszélgetnek, sőt egy határon túl mintha én magam beszélgetnék, nem is velük, vagyis vele, hanem ami ezen túlmegegy, arról.

Pilinszkyt mélyen foglalkoztatták a beszélgetés, a párbeszéd esélyei. Hogy nem tévedés kiemelt szerepet tulajdonítani nála a párbeszédnek, arról győz meg ez a kötet. És nem formális okokból eredően. Jól érzékelteti ezt mindjárt a találóan megválasztott kötetnyitó írás is, a *Képzelt interjú* című: „Elalvás előtt, hajnalban fölriadva vagy akár egy kávéházi asztalra könyökölve rendszeresen azon kapom magamat, hogy beszélgetek. De kivel? Könnyű lenne azt felelnem, hogy saját magam-

mal. De ez nem olyan biztos. Valaki kérdez és valaki felel. De hogy ki is az? Pontos válasz helyett megpróbálok rögzíteni egy ilyenfajta »beszélgetést.« A lejegyzett beszélgetésből könnyű kiolvasni, hogy nemcsak a kérdések, de a válaszok is túl vannak bizonyos módon a kérdező személyességén; távolabbra utalnak, a személyesnél általánosabb érvényű problematikát „kerítenek be”. Bizonyosan minden párbeszédnek ez a lényege. Enélkül nincs kisugárzása. Hogy a fokozatosságot betartsam, a következőnek a *Beszélgetések Sheryl Sutonnal* című kötetet említem, ezzel is érzékeltetve Pilinszky felfokozott érzékenységét a párbeszéd-szituáció iránt. „Ez a könyv — mondja róla a szerző egy helyütt — egy beszélgetés emléke, lecsapódása. Szavai persze javarészt az én szavaim. Azt hiszem, a kötet egy barátság, egy találkozás krónikájaként is olvasható.” Tegyük hozzá, hogy olvasható még esszégyűjteményként és regényként is, ami ebben az esetben lényeges, az a *párbeszéd-szituáció*. Pilinszky, itt fejtí ki a legrészletesebben alkotói szenzibilitásának természetrajzát. A saját gondolatait közvetítik mindazok a szövegrészek is, amelyeket Sherylrel „mondat el”, s mégis érezzük, hogy tényleges kommunikációról, tényleges párbeszédéről szól ez a könyv, tehát nem monológ, formális dialógusokra parcellázva. De ami ennél lényegesebb: Pilinszky bátran „mondathatta” Sherylrel is a maga szavait, mert az érzékenység hasonlósága itt a hangsúlyos, ami nem jelentené önmagában egyúttal mindjárt azt is, hogy akkor már nyugodtan össze is lehet mosni két embert (nem lehetne még akkor sem, ha pusztán az „egyértékes iratáról” van szó), csakhogy Pilinszky itt is túlmege ezeken. Azzal, hogy a saját szavait és gondolatait osztja ketté, kétszeresen megy túl a személyesen. Nem a szavakon múlik, mert ami fontos számára, az a megszott érzékenység, a lényegi párbeszéd formájában bekeríthetőnek, de még nem nevezhetőnek a sugalmazása.

A *Beszélgetések* magukban foglalják Pilinszky gondolatait a költészetről, drámáról, prózáról általában és persze elsődlegesen a saját viszonyulását és írói tapasztalatait e műfajokra és általában a művészetekre vonatkozóan. Mindezek — lemérhetően — mélyen átgondolt és átélt közlések, de mint mondtam is már, ez magának a forrásnak a körüljárását, figyelmes bebarangolását jelenti, nem maga a forrás; nem Pilinszky-vers, -dráma, -esszé vagy -próza. „Eliot mondta, hogy a költő nem nagy egyéniség, hanem nagy közvetítő, nagy médium — olvashatjuk az egyik beszélgetésben. — Tulajdonképpen személyes annyiban, hogy a személyiségét feláldozza, hogy egyre áttetszőbb közeg legyen személytelen értékek, a világ személytelen erőinek a közvetítéséhez. Ellenben rendkívül személyes erőfeszítésre van szüksége ehhez; — minden költő egy-egy sajátos vállalkozás, egy-egy sajátos sakk-játszma, ebbe nagyon nehéz beleszólni, szüksége van a saját atmoszférájának, a saját sorsának a szép, nyugodt megteremtéséhez.” A *Beszélgetések* úgy ad új rálátási szöveget az életműre, hogy a saját atmoszféra megteremtésének útját teszi hangsu-

lyossá. Mindenekelőtt talán annak alakulástörténetét, ahogyan Pilinszky az életre szóló ihlet és forrás: Simone Weil nyomán a személyes és személytelen kapcsolatát megéli a költészet és általában a művészetek vonatkozásában. Ennek az alakulástörténetnek megannyi láncszemére derül itt fény, s így fokozottan érzékelhetjük organikusságát, azt, hogy tulajdonképpen másként s másként mindig ugyanarról van szó, mint minden igazán nagy művész életművében. Máshogyan olvasható ki ez magukból a művekből. Itt az kerül előtérbe, hogyan van másként s másként szó a személyes meghaladásán.

Minél jobban ismerjük Pilinszky életművét, annak arányában sokszorozódik és mélyül a *Beszélgetések* közvetítő funkciója, annál több vonatkozásban ismerhető fel e költőiség evidenciája. S hogy legmélyebb lényege szerint a közvetítés is párbeszéd, azt durva példával úgy érzékeltehetném, hogy a *Beszélgetések* elolvasása után nem fogom jobban érteni vagy nem érteni például ezt a Pilinszky-verssort: „Bevallottam: a naplementét Svájcban.” De ez a kötet esélyt ad arra, hogy fogékonyság alakuljon ki bennem az iránt, hogy mit jelent „a dolgok megszólítása”, ahogy Pilinszky a művészet szerepét meghatározza. Esélyt ad tehát, hogy olvasóként kialakítsam a magam párbeszédét, s nemcsak a Pilinszky-művekkel. Úgy is mondhatnám: a fogékonyság iskolája ez a kötet, a művészettel való kapcsolatteremtés egy lehetséges iskolája, minthogy minden jelentős alkotásnak megvan erre a maga iskolája. Pilinszky oly szíves hivatkozással Rilkére abból indul ki, hogy a tényektől sose tudjuk a valóságot. „Egy szoba, egy ajtó — mondja — egyszerű tényként elviselhetetlen. De akkor... történik valami. Mindez feltöltődik, hogy hogyan, nem tudom, és... valósággá válik. Akkor jól érzed magad, otthon lehetsz az univerzum egy szögletében.” Amit néven tud nevezni abból, ami bekövetkezik, az mindig a Simone Weil-i ihlet alapján a személyes meghaladása. „A művészet valami ilyen — mondja —: megkeresni azt a személytelen és forró attitűdöt, amellyel ugyanakkor zavartalanul és mindenfajta kirekesztés nélkül és ugyanakkor nagyon személyesen mindenki vel szót válthatok.” A személyes meghaladása a szenzibilitás Pilinszky-féle iskolájában mindig a megváltódást jelenti, azaz mélyebben érvényesülő nyitottságot és figyelmet. „Az egész univerzumnak csak nagyon kis töredéke publikálható: a legnagyobb része publikálhatatlan.” A személyiségünk és a személyes mindig béklyót jelent az univerzum hatalmas „publikálhatatlan” régiójával való kapcsolat megteremtésében. A vallásosságban is a személyes meghaladásának esélyét ismeri fel. „Számára Isten — mondja — a tények mögötti valóság. Tökéletesen tartózkodó, tökéletesen csendes — tulajdonképpen semmi fegyvere nincs, csak jó és van.”

A szenzibilitás e Pilinszky-féle iskolájának evidenciája azért oly tökéletes, mert a legszemélyesebben megélt művészi tapasztalatokon alapul. A saját atmoszféra egyszerűségét sugározza itt minden gondolat. „Az

írásnak van egy része — mondja —, amit én írok, és egy másik, ami íródik”, másként megfogalmazva ugyanez: „A vers a költő önkívületi állapotában jön létre (mert ihlet van!), s az a különös, hogy ez az *én-vesztés* tulajdonképpen ugyanakkor a legszemélyesebb is. Amikor elvesztjük önmagunkat, akkor nyerjük meg magunkat.” Hogy hogyan megy végbe mindez, arra, úgy tűnik, éppúgy egyfajta drámaiság jellemző, mint Pilinszky szerint az emberre általánosan is, hogy ti. nem folyamatos, hanem drámai lény. Egyfajta drámaiság feszül abban, hogy önmagunkat el kell veszítenünk, hogy igazán magunkra találhassunk, és abban is, amit a következőképpen fogalmazott meg: „A költészet, úgy érzem, bizonyos értelemben mindig hátrább is meg előbbre is van, mint ahová az ember személy szerint a belső életében elérkezett.” Így érthető meg igazán az is, hogy a „mű evidenciaszintjén beszélni” összehasonlíthatatlanul teljesebb, tökéletesebb párbeszédre ad alkalmat, mint minden személyes beszélgetés. S így gondolható át az is ebben a vonatkozásban, hogy „minden jó vers, amikor íródik, ártatlan kéz műve”, vagy más szavakkal: „Az igazi gondolkodás, az a semmit gondolás, de egy problematika közepébe érve, ott megragadva a semmit (...) ebből a semmiből vagy kijön a felelet, tehát az a fajta összegezés, amit nem tudnál a részletekből összerakni, vagy nem.” Az alkotásban rejlő drámai mozzanatot a kisajátíthatatlanságban van adva. S úgy tűnik, nemcsak drámai, de tragikus is ez a mozzanat, hiszen a legteljesebb párbeszéd, az, amely a mű evidenciaszintjén történik — végül is tökéletesen magányos, valóban túl van a személyesen, mert visszajelezhetetlen; valamilyen módon tehát szükségképp és örökre „zárt ajtók mögött” zajlik, akár egy évszázadon át is, mint Hölderlin párbeszédei. S talán ezen a fonalon haladva sejtethető meg a tragikum és derű összefüggésének valódi mélysége is — amire Pilinszky oly szívesen hivatkozott.

A *Beszélgetések* is — noha másként, mint maguk a művek — a Pilinszky-féle költőiség evidenciáját foglalják magukban. Tovább élesítik szemünket, tovább mélyítik figyelmünket e költőiség iránt. S minél nyitottabbakká válunk egy konkrét mű iránt, annál nagyobb az esély arra, hogy érzékenységünk e tornája révén mind alkalmasabbá váljunk a „publikálhatatlannal való párbeszéd” megteremtésére. S — akkor már — nemcsak Pilinszky művein keresztül, de általánosabban is.

JUHÁSZ Erzsébet